

Van financiële tsunami naar economische crisis.

Enkele vragen en antwoorden

door Stephen Bouquin, hoogleraar arbeidssociologie Universiteit Amiens
stephen.bouquin@wanadoo.fr / + 32 485 591 361

1). Waarom is er een financiële crisis losgebroken?

Sinds de zomer van 2006 konden steeds minder gezinnen in de VS nog hun hypotheeklening terugbetalen. Ze hadden een huis gekocht zonder veel vermogen te bezitten. Ze kochten omdat de interestvoeten laag waren. De hypotheekkredietinstellingen zochten immers naar nieuwe klanten en deze konden ze enkel vinden in de lagere inkomenscategorieën. Zolang de vastgoedmarkt aangroeide kon het huis van een wanbetaler nog steeds aan een hogere prijs verkocht worden. Om de risico's van wanbetaling te spreiden werden alle schuldclaims in schijfjes versneden en vermengd: claims met een hoog risico tot wanbetaling werden gemixt met anderen die geen 'subpremie' nodig hadden. Deze samengestelde producten werden dan verhandeld op de effectenbeurzen onder de vorm van 'securities'. Het verkopen van deze schulden – 'securities' werden op deze manier activa – gaf de hypotheekinstellingen toegang tot vers kapitaal om te kunnen blijven uitlenen. Tussen 2006 en 2007 steeg het aantal wanbetalers zodanig dat er steeds meer mensen werden ontzet uit "hun" huis. Hierdoor leven vandaag om en bij de twee miljoen mensen in de VS in tentenkampen. Vanaf 2007 begon de vastgoedmarkt in elkaar stuiken: prijzen van bouw en bouwgrond doken naar omlaag, nieuwe huizen die drie jaar geleden 150.000 \$ kostten werden doorverkocht aan amper 1.500\$... Alles tuimelde naar omlaag en dit was de 'trigger' van de crisis bij de hypotheekinstellingen. De 'credit crunch' was begonnen... Met steeds minder terugbetalingen en met activa die hun waarde verloren, zaten deze instellingen met een geweldig tekort aan cashgeld. Tussen september 2007 en juli 2008 kwamen steeds meer en steeds grotere instellingen in nauwe schoentjes en toen begonnen de grote domino-stenen te vallen: Fannie Mae & Freddie Mac, Bear Sterns, Lehmann Brothers, ... Allemaal gigantische instellingen met honderden miljarden dollars aan zakencijfer en intussen evenveel miljarden schulden.

2). Waarom kwamen banken in nood?

Omdat banken sinds een kleine vijftien jaar zaken doen die niets meer te maken hebben met hun oorspronkelijke functie, namelijk uitsluitend geld

in deposito ontvangen en geld uitlenen om het met interesten erbij in schijven terug te krijgen. Banken zijn daarnaast ook begonnen met het verkopen van verzekeringen, aandelen, obligaties. Ze hebben met andere woorden het spaargeld van hun klanten ingezet op de beurs. Het rendement was hoger; 15% of zelfs meer en dankzij allerlei spitsvondigheden waren er zogenaamd geen risico's. De banken over heel de wereld deden mee aan het casinokapitalisme. Ze namen steeds meer risico's vermits ze tegenwoordig met een ratio van 30/1 mochten functioneren in plaats van een 10/1. Anders gezegd : daar waar ze voordien voor elke euro eigen kapitaal 10 euro mochten uitlenen werd dit opgetrokken tot 30 euro. Het banksysteem is hierdoor zeer kwetsbaar geworden. Zolang vers kapitaal bleef toestromen was er geen probleem. Maar de crisis in de vastgoedmarkt heeft hieraan een einde gemaakt. Opeens werd duidelijk dat er overal niet terugbetaalde schulden zaten. Niemand kon zeggen waar precies vermits deze 'rotte appels' gekocht en verkocht werden in versneden vorm (zie vraag 1). Uit schrik het geld nooit terug te zien durfde vervolgens geen enkele bank nog aan een andere bank lenen. Ten gevolge hiervan zijn een aantal banken en verzekeringsinstellingen beginnen kapseizen: eerst verscheidene banken uit Schotland die zeer actief waren op de effectenbeurs en daarna Fortis en Dexia, de banken van IJsland, een aantal banken in Duitsland.

3). Wat hebben de regeringen gedaan?

De actie van regeringen was erop gericht "het vertrouwen" te herstellen en op te treden als geldschietster in laatste instantie. In geval van geldtekort zou de overheid bijpassen. In sommige gevallen is de overheid overgegaan tot gedeeltelijke nationalisaties via het verhogen van

het kapitaal en het opkopen van aandelen. In de VS werd door het congres een plan aanvaard die een tussenkomst voorziet van 500 miljard euro. In Europa bedraagt de totale som die ingezet zal worden 1300 miljard euro. De meeste Europese lidstaten dienen tussen te komen met 10 à 25 miljard euro. Dit zijn weerzinwekkend hoge sommen. Ter vergelijking: het oplossen van de hongersnood op wereldvlak zou niet meer dan 65 miljard euro per jaar kosten... maar hiervoor was er nooit geld. Ditmaal is het wél beschikbaar want er wordt veel geld bijgedrukt en er worden staatsbons uitgeschreven. De ooit zo zelfredzame markt heeft opeens de overheid nodig! Maar de overheid, dat zijn “wij”, de belastingbetalers.

4). Is dit een geslaagde tussenkomst?

Geslaagd? Overal heeft men de kleine spaarder schrik aangejaagd : “uw 30.000 euro in deposito zal in rook opgaan als we het financieel systeem niet redden” was het argument waarmee een grootscheepse reddingsoperatie van en voor het kapitaal onzichtbaar werd gehouden. De banken riskeren dit overheidsgeld te misbruiken om hun toestand te saneren, niet om de economie drijvende te houden. Bovendien zweven er globaal nog steeds tienduizenden miljarden kapitaal rond dat zwaar overgewaardeerd is. De term ‘fictief kapitaal’ is geenszins ongepast. Er zullen nieuwe neerwaartse correcties optreden en dit gaat de kaste van wereldkapitalisten (topmanagers, bankiers, steenrijke dynastieën) véél geld kosten. Zal de overheid dan telkens opnieuw tussenkomen en alle schulden overnemen? Zo ja, dan zitten we binnenkort met een wereldschuld van drie of vier maal het globaal Bruto Binnenlands Product... Af te betalen in hoeveel generaties? Dit is dus je reinste waanzin. De tussenkomsten van de Amerikaanse overheid, van de regeringen in Europa, en nu van het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank zijn er enkel in geslaagd de financiële crisis tijdelijk te stoppen. Intussen is de crisis in de reële economie op gang gekomen. En dit is nog iets anders dan fictief kapitaal dat in rook opgaat! Een effectief beleid moet er niet enkel op gericht zijn contra-cyclisch tussen te komen. Vandaag is de ombouw van de economie hoognodig. We hebben kunnen vaststellen dat tijdens een hoogconjunctuur het winstmaximalisatieprincipe de productie van goederen en diensten bepaalt in functie van een solvabele vraag. Vele goederen zijn echter schadelijk, gevaarlijk of nutteloos. Tegelijkertijd worden de échte noden – zoals onderwijs, openbare diensten, zorg, samenlevingsopbouw, duurzame mobiliteit – niet gelenigd maar moet de samenleving het met minder doen. In periodes van recessie en laagconjunctuur wordt de overtollige productiecapaciteit niet beter benut. Neen, ze wordt gewoonweg gesloten, afgestoten, vernietigd. Vandaag is het keynesiaanse terug van weggeweest maar dan wél zonder herverdeling. Van de rijkdom. De overheid komt eventjes tussen met

tientallen of duizenden miljarden om het hachje te redden van speculanten, roekeloze managers en dito bankiers. Dit is pas écht crimineel en immoreel. De superrijken hebben niet enkel geld vergooid in dure yachts, privé-jetvliegtuigen en ander peperdure uitgaven, ze zijn bovendien beginnen gokken met de miljarden die toch niet geïnvesteerd werden in de productie ; miljarden die ze ook niet meer aan belastingen moesten betalen (de heffingsvoet op bedrijfswinsten is gezakt van 45% in 1980 tot 28% à 33% vandaag). Vele superrijken genieten een permanente fiscale amnestie dankzij hun adresjes op de eilandjes van de Caraïbische zee of dichterbij.

5). Waarom zijn de beurzen zo belangrijk geworden?

De beurs is een plek waar allerlei waardepapieren gekocht en verkocht worden. De laatste twintig jaar zijn er wereldwijd tientallen beurzen opgericht. Er is dan ook héél veel kapitaal naar de beurs gevloeid. Voordien gingen bedrijven rechtstreeks bij de bank lenen. Vanaf de jaren '70 hadden grote multinationals de banken niet meer nodig. Deze gigantische ondernemingen hadden hun eigen interne banken om filialen te controleren en interne koop en verkoop te organiseren. De technologische revolutie van de jaren '80 (automatisering en informatisering van productieprocessen) maakte belangrijke investeringen nodig. Grote firma's wensten de banken te omzeilen door rechtstreeks naar de beurs te stappen om er een kapitaalsverhoging te doen via het uitschrijven van nieuwe aandelen. Op die manier stroomde er vers geld binnen. Mede hierdoor werden er steeds meer verschillende producten op de beurs verhandeld. Er ontstonden gespecialiseerde termijnmarkten voor grondstoffen of voedselproducten.

6). Waar komt speculatie vandaan?

Speculeren steunt op een al dan niet redelijke kansberekening dat men een bepaald goed aan een bepaalde prijs koopt en duurder zal kunnen verkopen. Dat de waarde van vastgoed zal stijgen, dat het rendement van aandelen (dividenden) of andere waardepapieren zoals obligaties zal stijgen. Dit wekt de illusie dat geld nog meer geld kan voortbrengen. Het lenen van geld heeft een kostprijs; dit is de intrestvoet. Maar als men verder gaat dan geld als ruilmiddel te gebruiken, dan komt men vroeg of laat altijd terecht bij speculatie. Maar tegenover geld moet ook een reële waarde staan. Deze waarde moet ongeveer overeenkomen met een bepaalde hoeveelheid arbeidstijd, vervat in roerende en onroerende goederen of diensten. Dit wordt duidelijk wanneer we een aantal geldsommen die regelmatig ter sprake komen met elkaar gaan vergelijken. Einde 2008 pompten de VS 500 miljard euro in hun financieel systeem; de VS hebben vandaag een openbare schuld van 5.000 miljard euro; het BBP van de VS bedraagt

10.000 euro en een vijfvoud hiervan, 50.000 miljard euro, is het wereldwijd BBP. Vergeleken hiermee zijn de geschatte subprime-markt in de vastgoed sector en de bijhorende *securities* van evenveel waarde. Anders gezegd, de vastgoedmarkt was een fenomenale zeepbel ten gevolge van een wereldwijde speculatie. Deze markt was totaal overgewaardeerd en daarom zullen vanaf nu overal de prijzen dalen! Er zijn echter nog grotere getallen in het geding. Als we er de andere effectiseringen bij tellen komen we aan het tienvoud van het reële wereldwijde BBP, namelijk 500.000 miljard euro! De totale activa die werden ingezet waren (en zijn) massaal overgewaardeerd; een waarheid die absoluut geheim diende te blijven.

Het kapitaal dat naar de beurzen is gevloeid is afkomstig van de winsten uit de productiesfeer. Deze winsten werden uitgezweet door arbeiders, bedienden, hoog- en laaggeschoolden. Het gaat hier over het afkomen van rijkdom door de loonkost steeds lager te houden dan de hoeveelheid geproduceerde rijkdom. De toevloed van kapitaal is ook het resultaat van het blijvend plunderen van de land- en mijnbouw. De landbouwprijzen werden dikwijls structureel ondergewaardeerd dankzij de macht van grote distributieketens zoals Wal-Mart en Carrefour. Tijdens de opgang van de beurzen, van 1985 tot 1995, kwam er kapitaal naar de beurs dat niet meer productief geïnvesteerd werd. Er bestond immers voldoende productiecapaciteit. Toen de speculatie op dreef kwam begin jaren '90 moest er steeds meer vers kapitaal naar de beurs vloeien zoniet zou het piramidespel in elkaar stuiken. Daarom zijn de financiële instellingen zelf kapitaal gaan aanboren zoals pensioenen of de spaarcenten van gezinnen (Fortis). Vastgoed van de overheid werd verkocht en de opbrengst werd in "kapitalisatiefondsen" gestoken. De bank- en verzekeringsinstellingen hebben producten aangeboden die, op het eerste zicht althans, zéér rendabel leken. Zij hebben de mythe onderhouden dat er geld te slaan was uit geld. Steeds meer en meer groeide er een kloof tussen de omvang van de reële rijkdom (het reële kapitaal) en de waarde van het kapitaal dat op de beurs werd ingezet (het fictief kapitaal). Deze scheefgroei moest vroeg of laat tot een "correctie" leiden die uiteindelijk een sinds vorige zomer een reusachtige financiële crisis blijkt te zijn.

7). Waarom is er nu overal recessie?

Er was reeds een vertraging van de economische groei onderweg sinds 2007. De recessie werd tot voor kort uitgesteld door het pompen van krediet in de economie. De groei van de laatste jaren dreef op een oceaan van schulden. Een kapitalistische markteconomie betekent concurreren om winst te maken, *by all means*. Deze winst kan enkel gehaald worden uit het verkopen van de gefabriceerde goederen en diensten. In de jaren '80 en '90 werd de productie naar lage loon landen gebracht maar

de werkers van deze landen konden de door hen gefabriceerde goederen veelal niet kopen. En bij ons zijn de afzetmarkten verzadigd en stagneren de lonen. Erger nog, de prijsverhogingen van de recente jaren deed de koopkracht dalen. Met een dalend volume verkochte goederen werd het steeds moeilijker om de winstvoet voldoende hoog te houden. Het antwoord vanuit kapitalistisch oogpunt was (en is nog steeds): globalisering van de markten, schaalvergroting, herstructureringen van de ondernemingen en het verstrekken van goedkoop krediet dankzij de lage rentevoeten. Dit heeft tien of vijftien jaar rekbaarheid gegeven aan het systeem. Maar de elastiek is nu gesprongen en daarom zal de recessie veel langer duren en veel dieper gaan. Ze is niet alleen globaal gelijktijdig maar wordt nog eens versterkt door het feit dat het krediet is opgedroogd. In de VS zijn er op twee maanden tijd 1 miljoen banen verloren gegaan; sinds juni 2008 is het banenverlies opgelopen tot 2,5 miljoen. Op wereldvlak staan er 200 miljoen banen op de helling en zullen sommige landen misschien een volledige economische ineenstorting ondergaan, vooral in de derde wereld. De VS hebben tot dusver 4.300 miljard in hun economie gepompt of ter beschikking gelegd (als staatswaarborg e.d.). De overheidsschuld is zienderogen aan het stijgen. China en de VS lotgenoten: de Amerikaanse consumenten kochten de goedkope Chinese producten en China kocht in ruil staatsobligaties (staatsbons). Wie gaat nu de staatsbons kopen? Vele landen hebben er belang bij dat de VS zo snel mogelijk uit het dal klimmen en financieren aldus het overheidstekort. Maar hierdoor dreigt krediet en investeringen in derde wereld landen op te drogen. De VS moeten anderzijds hun staatsschuld terugbetalen wat impliceert dat oftewel de superrijken een crisisbelasting betalen oftewel de overheidsuitgaven drastisch worden teruggeschroefd. Obama zal moeten kiezen of delen want indien de schuld niet wordt terugbetaald zal de Dollar zeer snel aan waarde verliezen.

8). Gaan we opnieuw 1929 meemaken?

Strikt genomen herhaalt de geschiedenis zich niet maar indien maatschappelijke tegenstellingen geen oplossing vinden dan kunnen gelijkaardige processen zich op verschillende tijdstippen herhalen. Er wordt daarom wel eens terecht beweerd dat wie niet leert uit de geschiedenis, gedoemd is om ze te herhalen. De depressie was het gevolg van de beurscrash van 1929 maar het was noch de eerste noch de laatste. De eerste wereldoorlog brak uit omdat de toenmalige mogendheden botsten op de grenzen van hun imperialistische expansie. Het werd een gigantische vernielingsoorlog. De economieën van de oorlogvoerende landen werden uitgeput in een reeks alles verterende "Materialschlachten". Een hele generatie vond in de loopgraven de dood. Uiteindelijk stopte de slachting omdat de mogendheden economisch totaal uitgeput geraakten en omdat de soldaten aan de fronten er

zelf een einde aan maakten, soms met de revolutie als gevolg. De economie boorde in de jaren twintig, tot de zeepbel in Wall Street uit elkaar spatte met een slepende depressie tot gevolg. Het sociale bloedbad van de jaren dertig kon de tegenstellingen niet oplossen en dus was er tweede wereldoorlog nodig voor een nieuwe en nog grotere vernietiging van productiemiddelen en mensenlevens. De arbeidersklasse trachtte de tegenstellingen in het kapitalisme te overwinnen door te strijden voor een nieuwe beschaving, het socialisme, maar zij werd in cruciale staten brutaal onderdrukt, terwijl in de Sovjetunie het stalinisme de kinderen van de revolutie opvrat. In de jaren dertig kwam een nieuwe remedie naar voor waarmee de burgerij trachtte zijn systeem te redden. Men ging enorme bedragen pompen in de noodlijdende economieën en de overheid investeerde massaal in openbare werken. Maar het keynesianisme heeft de tweede wereldoorlog niet kunnen beletten. Na de oorlog werden de economieën heropgebouwd tot een hoogtepunt in de 'Golden Sixties'. Vanaf 1974 was het sprookje alweer uit en sindsdien lijdt het systeem aan opeenvolgende hartritme stoornissen. Maar de huidige crisis heeft alle kenmerken van een systeemcrisis. Dit hoeft niet het einde te betekenen van het kapitalisme want de ervaring leert dat het kapitalisme zich herstelt mits bijzonder zware offers. Moet dit dan uitmonden in een derde wereldoorlog? Oorlogen zijn reeds aan het opflakkeren op regionaal vlak en ook de continentale handelsoorlogen zijn onderweg. De schaarste van energie, voedsel en water gaat ook spanningen veroorzaken. De slimste kapitalisten zien vandaag de bui hangen. Ze trekken hun conclusie uit het failliete monetarisme en hebben alvast Keynes opnieuw uit de kast gehaald, hoewel het dit keer wel eens boter aan de galg zou kunnen zijn. De vraag stelt zich hoeveel belastinggeld de kapitalistische economie zal nodig hebben om zich te herstellen. Hoezeer zal men het mes kunnen zetten in de sociale verworvenheden? Hoeveel mensen zullen er moeten omkomen van honger, ontberingen en ziekten? Sociale strijd zal dit mede bepalen. Er zijn ondertussen duidelijke tekenen dat de vernietiging van productiemiddelen zich aan het inzetten is, voorlopig in de vorm van massale fabriekssluitingen.

9). Wat zou er nu moeten gebeuren?

Een écht anticrisis beleid moet erop gericht zijn te vermijden dat gewone mensen de rekening betalen. De brede geledingen van de arbeidersbeweging (vakbonden, mutualiteiten, socio-culturele verenigingen zoals KWB enz.) en waarom niet, ook consumentenorganisaties, zouden een soort sociaal front moeten vormen. Enkele voorstellen voor een ant-crisisprogramma:

- De slagzin "wij betalen de crisis niet" is van groot belang. In tegenstelling tot de jaren '70 kan het kapitaal nu NIET stellen dat hoge lonen de oorzaak zijn van inflatie en dus van de crisis. Dit

was toen ook niet juist want het patronaat kocht gewoon sociale vrede via loonsverhogingen en verrekende deze door in de prijzen, tot de afzetmarkten verzadigden. Maar vandaag is voor iedereen duidelijk dat de crisis (mede) het gevolg is van de speculatiwaanzen, van de superwinsten die niet geïnvesteerd werden. Tijd dus voor een rechtvaardige herverdeling!

- Een ondersteuning van de koopkracht, en de verhoging ervan voor de armsten onder ons. Daarom moet de BTW voor levensnoodzakelijke middelen naar 6% maar wel met een prijscontrole, zoniet verhoogt de BTW-verlaging gewoon de winstmarge.

- De minimumlonen, uitkeringen en pensioenen moeten naar omhoog en de index moet gevrijwaard blijven.

- De jobzekerheid moet gegarandeerd worden, via collectieve arbeidsduurverminderingen in een vier-dagen stelsel en desnoods door failliete bedrijven over te nemen in een openbare regie gericht op maatschappelijk relevante productie.

- De structurele crisis van de banken is een gelegenheid om opnieuw zeggenschap te bekomen over het economisch proces. Daarom pleiten wij voor een openbare kredietinstelling met duidelijk afgebakende taken. Dit betekent dat de "oude eis" van "nationalisaties onder democratische controle van de werknemers en de overheid" opnieuw actueel is geworden. De topprioriteit is natuurlijk het bank- en kredietstelsel en de energiesector.

- Het uitdoven van de speculatie is even noodzakelijk als het ontmantelen van de fiscale paradijzen. Daarom is het noodzakelijk beurzen te ontmantelen, te beginnen met de effectenmarkten.

Verandering is nodig op structureel vlak. Het duurzaam lenigen van sociale noden (huisvesting, collectieve mobiliteit, gezondheid, zorg en educatie), hier en in de Derde Wereld, vergt een economische democratie. Het kapitalistisch economisch systeem bewees dat het niet functioneerde in de jaren van groei: er werd roofoverval gepleegd op het ecologische draagvlak van de planeet en de kloof tussen arm en rijk groeide jaar na jaar. Het zou dan ook waanzin zijn om "gewoon" terug te keren naar dit inefficiënte, onrechtvaardige en asociale economische groeimodel. Daarom moet de mensheid van deze crisis gebruik maken om een stap te zetten naar een andere beschaving, een ander economisch en politiek systeem; een democratische en socialistische maatschappij. Dit klinkt verre toekomstmuziek maar noodwendigheid versnelt ook steeds de loop van de geschiedenis. Op voorwaarde dat de optie van een alternatief samenlevingsmodel wordt gedragen door sociale bewegingen en een meerderheid van de bevolking.

SB

Versie II / 18 januari 2008
met dank aan Alex Ramael (vraag 8).